

Karl August Hindrey viimsest suurteosest

Karl August Hindrey (1875–1947), kelle sünnist 15. augustil möödub 150 aastat – kes ta oli? Kunstnik ja ajakirjanik, lastekirjanik, ajaviite- ja ajalookirjanik, tõlkija ning nooreestlastest varasema Euroopa-kogemusega rändur, psühholoogilise proosa meister, biograaf ja memuarist, karikaturist sõnas ja pildis, aristokraatlike maneeridega bravuurikas boheem ja kombekriitik ning häbematu pilkaja, kes ei pelanud oma vastaseid parajasse paika saata. Igatahes oli ta silmapaistev persoon ja vankumatu Eesti patrioot, kindla ilmavaatega kirjanik – kurjadel aegadel mõistagi keelatud, parematel imetletud. Hindrey loomingusse oli aastakümneid kiindunud folklorist Ülo Tedre, hiljem on sellega tegelenud Rutt Hinrikus, Toomas Liiv ja Oskar Kruus, uuemal ajal Mart Laar. Paraku jäi suure hooga käivitatud Hindrey „Kogutud teoste” sari (1995–1998) kirjastuse Virgela pankrotistumise tõttu kolmanda köite järel seisma.

Esma- või kordustrükkis ilmunu kõrval paelub asjasse pühendatud jätkuvalt Hindrey avaldamata looming, eelkõige tema nn Iru päevik. Maitseproove sellest on trükki jõudnud, esmalt 1995. aasta augustikuu Loomingus koos Rutt Hinrikuse artikliga „Hindrey Irus” ning raamatuna „Iru päevik. Sügis 1946” Eesti Kirjandusmuuseumi sarjas „Litteraria. Eesti kirjandusloo allikmaterjale”, ka see Hinrikuse ja Krista Aru saatesõnade ja kommentaaridega. Eesti Kultuuriloolise Arhiivi varamus täidavad selle päeviku umbes 1500 käsitsi kirjutatud lehte kuus mappi (EKM EKLA, f 185, m 16–21), igapähe esmapilgul mõistatuslikuks jääv märkus: „Kuupäevad ei vasta tõelistele.” Põhjendus on selgelt sõnastatud Hinrikuse artiklites ja selle tingis Hindrey viimaste aastate elukäik. Nõukogude võim poleks Hindreyle halastanud ja pikaegse perekonnasõbra Lui Oleski (1876–1932) vanim tütar, Peeter Oleski tütar Olli Olesk (täisnimega Olga Desideria Amanduse tütar Olesk, 1906–1988) leidis läände põgenemisest maha jäänud kirjanikule 1944. aasta oktoobris Hans Kuuse nime all paopaiga: algul mõneks päevaks Tallinna krooniliste haigete haiglas, seejärel Iru hooldekodus, kus Hindrey 9. jaanuaril 1947 suri. Just Olli ärgitas kirjanikku päevikut pidama, varustas teda raamatute ja kirjatavete ning hädavajaliku söögipoolisega hooldekodu kehva lobi kõrvale. Põdura vanahärra kirjutamist põhjendati toakaaslastele koolmeistri vajadusega kirjutada memuaare. Lahtistel lehtedel sihilikult valede dateeringutega ja kaasaegsete nimesid varjavad märkmed toimetas Olli oma külaskäikudel välja, nagu ka muud käsikirjad, ning andis need 1973. aastal üle kirjandusmuuseumile. Päris kindlalt võib väita, et märkmetes esinev Päivä ongi Olli Olesk.

Siinne katkend algab sümboolselt uusaastaööst. Ent kindlasti pole see kirjutatud aastavahetusel 1942–1943, sest ümbrust on nimetatud võõraks ja vaenulikuks. 1943. aastal elasid Hindreyd veel Tartus üürikorteris, tagantjärele tähistati jaanuari algul Karl Eduard Söödi 80. sünnipäeva (sünd 26. XII 1862), kus Hindreyl tekkis sõnasõda

juubelikõnet pidama valmistunud Oskar Lutsuga. Hindrey luges ja arvustas Karl Ristikivi „Rohtaeda”, ennustades sellele kohta maailmakirjanduses (arvustus ilmus Postimehes 26. I 1943), ja tähistas veebruaris Eesti iseseisvuspäeva. Aasta otsa oli Hindrey tööhoos, teised tegemised vaheldusid joomahoogudega. Jouludeks 1943 sai ta oma romaani „Aovalged aknad” konsekti sellisesse korda, et saatis selle avansi saamiseks kirjastusse ja kinkis jõuludeks autograafi Olli Oleskile. Tartu pommitamise ajal märtsis 1944 olnud Hindrey endiselt Tartus, keeldunud varjumast ja sõimanud bravuurikalt punaseid. Päevikust ei leia nende sündmuste ega tegude kohta sõnagi. Üldse kõneldakse seal pärisnimedega enamasti ainult kadunutest või nendest, kellele võimud mingil muul põhjusel enam kurja teha ei saanud.

Selle tekstimassiiviga silmitsi seistes on selge: Karl August Hindrey pärand vajab pühendunud uurijat, kes jätkaks Hindrey olulisuse ja päeviku täies mahus väljandmise vajalikkuses veendunud Rutt Hinrikuse tööd.

Järgnev katkend KAH-i päevikust on avaldatud muutmata ja sellisel kujul, nagu selle on käsikirjalistest märkmetest tänuväärselt välja lugenud ja arvutisse sisestanud Joel Ilja. KAH-i Iru päeviku jätku saab huviline lugeda ajakirja Looming augustikuu numbrist, milles on esmakordselt täies mahus avaldatud Hindrey ja välismaailma vahel kohusetruult sidet hoidnud Olli Oleski mälestused „KAH Iru”.

JANIKA KRONBERG

Katkend „Koolimehe päevikust” (EKM EKLA, f 185, m 19:1, 1. I – 1. VI 1943)

1. I. 43. – Kuu on alles kõrgel, ennelõunane hommik hakkab mööduma, päike hakkab kuule vastu paistma. Ja mina alustan uut aastat kirjutamisega Päivale.

Ta magab küll praegu. Silitaksin tasa ta pead, et mitte veel äratada. Tal on puhkamist vaja.

Valmistasin end uuele aastale nagu hiinlane. See tark ja vana rahvas teab, et maailm on täis halbu võime ja vaime ja peletab neid palvetega, tulevargiga, mitmesuguste suitsudega ja riitustega, äraproovitud kommetega. Ei taheta väljaspool meid tegutsevatele jõududele alistuda, vaid pandakse nende vastu käima kõik oskused ja kogemused.

Ka meie esivanemad olid teadlikud pahades vaimudes ja neid püüti lepitada või peletada kommetega, mis küll pole suurt säilinud, kuid mis on verre jätnud mingi vaba müstika, mida igaiüks võib rakendada subjektiivselt ja oma vaistu järele.

Hakkasin aegsasti ette valmistama halbade vaimude tõrjet.

Kui Päivä oli läinud, siis oli mulle rahulduseks õnnelik võimalus, et ta sai kiirele hobusele ja juhiks oli usaldust äratav mees.

Kodus hakkasin aset korda seadima ja ei võtnud neid teisi linasid, vaid Päivä omaid. Samuti võtsin tervelt oma enda pesu, et ärgu olgu midagi mu seljas, mis on võõras ja seega vaenulik. Ei võtnud suutäitki toitu, mis polnud Päivält. Maiustasin hoolimatult, suitsetasin kalleid sigarette, siis jõin piima ära saiaga ja suure tüki vorstiga. Süütsin Päivä küünlaid, lasksin tükk aega põleda, kuulatasin vastikuid häáli kaunis ükskõiksest, sest mitu küünalt mu pää lähedal olid kaitseringiks. Siis kustutasin nad, ärkasid kell 11.

Lahingutegevus oli kaunis lühikene. Proovitud lambiklaasi taktikaga hävitasin 2 ratsaväe üksust, kuna kolmas vist poolpõlenuna kadus. Ühe raskekahuri tegin võitlusvõimetuks kaevikuküünla tulega. Ja siis hakkasin tulede valgusel ootama uut aastat, mõtlesin sooje mõtteid ja saatsin nad traadita sihtkohta. Kui raketide sähvatused taeva taustal seintele löid vastuhelke, siis oli juba kell mõni aeg üle 12 – olin unustanud Päivält kellaaega küsida kontrolliks – puha eksitus mu poolt ja kuulub niisuguste hulka – siis teadsin ma, et Päivä on klaasi tõstnud ja vaikselt üle väljade saatnud keskõise tervituse. Ajasin end üles ja hakkasin tema poolt toodud varadega priiskama. Sõin jälle saia ja vorsti ja võid ja maiustusi. Kahetsesin, et mitte uuel aastal ei joonud piima. Kuid sellega oli ju niikuinii konflikt: mitte midagi polnud öhtul juua, siinset vett kui vaenulikku ja võorast ei tahtnud juua, igatsus piima järele oli suur. Mõtte teda järele jätta, et teistele hommikul uueks aastaks pakkuda tilka kohvile, pörkas kohe seesmisele vastaseisule: Päivä on toonud minule ja see vähendaks kohe nõiduse väärtust, kui hakkam jagama võorastele. Veel tõhusam aga oleks olnud, kui oleksin joonud ta uuel aastal.

Kui siis olin jälle hoolimatult suitsetanud ainult kalleid sigarette, siis tuli olla väga ettevaatlik, et midagi selles kitsas ruumis talitades maha ei kukuks. Ja pidi kukkuma ainult Päivä poolt kingitud paberossipits! Nagu nimelt pidi kukkuma paljude unistuste ja plaanide alas Rosinamammi õnnetuse kaudu. Et seda pitsi mahakukkumist kuidagi hääde jõududega laaditud vahenditega tasa teha, sõin veel 4 kompvekki, võtsin rohtu ja siis sõin veel mett otsa, nõnda et see õnnetus võis tunduda paralüseerituna. Ja jäin magama.

Hommikul ärgates mõtlesin, et kirjutan kõik selle üles ning alustasin riietumist. Ikka jälle selle ettevaatusega, mis ei tohi omaenda eksituse pärast pahaendelistele mõjudele lähenemist lubada. Mahe tulevalgus ei ulata, tähtis on tabada parema jala vilti. Noh, enne tabasin pahema jala oma. Aga siiski oleks õnn olnud rohkem minu poolt, oleks kohe tulnud parema jala vilt. Nõnda et üks punkt oli jälle vastu, kohe ülestõusmisel. Veel pahem lugu oli aluspükstega: tõmbasin jalast, keerasin ümber – jälle pahupidi. Alles siis taipasin, et need ongi need püksid, millede nõöbid olid ebatäpsel tööl õmmeldud sissepoole. Saatsin ühe ohke Pöllule:¹ mida ma ise teen korralikult või tahan teha täpselt, seda takistab oskamatus mujalt.

Et siis tasa teha seda väga halba punkti mu vaimudevastases võitluses, hakkasin kõik hääd vaimud kokku kutsuma: saia, vorsti, rasva, või ja suhkrut. Vorsti sõin viimseni, suhkurt panin kohvi (halb punkt, sest võõras) sisse 3 kuhjaga teelusikat, suitsetasin 2 hääd sigaretti. Mis ma aga jälle halvasti tegin, see oli, et sõin ka makaronisid (halb punkt, võõras) ja ei saanud neid vähemalt pruunistada, et neilt võtta vaenulikku hõngu. Aga jätsin selle söömise pooleli – ei tea veel, kellele kingin.

Nii siis on nüüd uus aasta käes oma halbade ja hääde võimude kemplemisega. Eriliselt halba ju ei olnud, kuid oleks palju, palju parem olnud, kui poleks ühtegi halba ennet olnudki.

Ja praegu ongi juba päris nagu argipäev. Istun ja kirjutan, kaarte ma ei pannud. Sest miks anda juhuse kätte endeid, kui ise saab paar sõna sekka rääkida, nagu seda

¹ Talu Iru vanadekodu lähedal.

teevad hiinlased ja vanad targad rahvad, kes ei taha vahtima jääda, mida teevad looduses uitavad kurjad vaimud ja tondid ja haldjad ja mardused.

Öösel mõtlesin ka oma suhtumisest vana-aasta õhtusse üldse.

Oli aga õnne! Hurraa! Sellepääle kohe üks peen sigarett! Päivä hakkab tõusma – ei ole ju telefoni, et talle teatada!

Nimelt tõusin kirjutamast, et võtta kapilt paremat pliiatsit, kui langes pilk toodud pudelile ja tema heledale värvile. Juba eile nuusutasin. Täna valasin natuke ühele plekkkarbile – lõhn on petroli oma. Aga käe pääle sattunud tilk oli külm. Ergo – kas bensiin või piiritus? Valan õige katseks priimusesse. Ja põleb! Põleb! Hurraa! Kui nüüd teda sääl veel on – Päivä rääkis, et ei saanud suurt pudelit tuua – siis on ju see küsimus lahendatud ja ta ei tarvitse jooksta ja hankida. Täna teen endale teed! Ja praadin silku rasvaga. Ja seda rikkust on maailm!

Aga pää asi, et ühes asjas oli lausa õnn.

Teine asi oli eile, et Päivä sõitma sai. Kolmas asi oli küll päris paha – ma ei pidanud vastu ja tulin väljast varem tuppä, muidu oleks Päiväle vastu sattunud. Oleksin ma ometi vana vankri juurde keeramata jätnud ja Päiväle pidevalt mõteldes edasi läinud, oleksin jälle endale õnne loonud. Aga kartsin juba, kartsin jälle tundeid, et kui olen pika maa ära käinud ja teda ei ole! Ikkagi minu süü – ma ei pidanud viimseni vastu.

Aga need kolm asja, et ma kord jõudsin punktipeält vastu – muidu läksime ikka üksteisest mööda ja talitasime kohtumiste suhtes lahus – siis, et ta sai punktipeält teelahk-mel sõitma ja et nüüd igatsetud denaturaat siiski käes on, need on kolm väga tähtsat hääendelist momenti. Teeb seest päris soojaks kohe, on nagu lootuste tärkamise moodi.

Üks minut hiljem. – Veel oli õnne! Nimelt kui käisin oma kaussi pesemas, oli pr. T. siin käinud ja Sinu² kirja ära toonud. Paistis avamata olevat. Ja tema sisu oli nii kulda-kallis, et hoog tuli kui lõõm kaissuvõtmiseks ja päris murdmiseks rõõmust.

Ja nii ühtemoodi oleme tundnud ja nii üheaegselt paki kojuviimise suhtes. Samal päeval kui Sina püüdsin ma igati Sulle teatada, et pole soovitatav sinna saata, andsin Sulle otsustada, aga tead ise, et kuidagi ei saanud kirja sinna. Niisama nagu Sinu oma vedeles samast päevast saadik.

Aga võta nüüd ka õppust oma murest, mis Su kirjast on saanud, ja kahtle, kahtle alati, kas võib kirja jätta ebakindlatele kohtadele ja ebakindlate inimeste kätte. Kas ei ole pigem minu viis õigem anda vaid üsna lakoonilisi impersonaalseid sõnumeid. Kui need siis kukuksid ameti poolest juba nuuskivatele isikutele näppu, siis võivad nad vaid kaotsi minna ja katki on vähem. Ma tunnen juba maast madalast vallakirjutajaid ja sarnaseid ametmehi, kes lugesid kogu valla posti läbi, ja intrigeerisid siis ja saatsid ise nimeta kirja sekka, et inimeste vahekordi purustada.

Praegu põleb mu priimus jalgade juures ja soojendab. Katlas on maasikalehed ja varsti joon teed pääle lõuna, üldse on päris ja päris tore olla. Need lugemata võimalused selle priimusega teevad elu nüüd palju soojemaks.

Ainult see soov Sulle kohe kõigest teatada, tapab. Ta kiusab nii, et homme juba on võitlus iseendaga, armas, kallis Päivä, kas saata ära või peab tõepoolest ootama need 10 päeva, kuni tuled ise! Ma usun, et riskin. Aga enne tulevad ju jälle kahtlused.

² Abikaasa Maali ehk Matilde Amalie Hindrey (sünd Palm, 1890–1958), keda varjati mujal ja kelle liikumine amputeeritud jala tõttu oli raskendatud.

Nüüd aga seame üsna leplikult korda need asjad, kus Sina kõneled ühest, mina teisest: Sina ütled, et teed rohkem kui oled suutnud arvata. Seda mina tean. Olen korduvalt sellele vihjanud.

Kui kolisin, jäi mulle mulje, et vaevalt puutume kokku. Mulje Su sõnadest ja mulje üldisest olukorrast. Kuigi ütlesid „vahetevahel” ja et Sul on põhjendusigi sõiduks.

Hiljem aga tutvusid vist võimalustega ja siis ütlesid, et saad sagedamini, isegi kord nädalaks. Seda pidasin ma lubamiseks, seda rohkem, et need üha tihenesid ja leidsid päris täpse formulatsiooni kirjalikult. Kui aga need lubadused pidid asjaoludele alla vanduma, siis ütlesin ma korduvalt: mitte lubada!

Nii et Sina kõneled võimalustest, millede iseloom mulle täielikult mõistetav, mina aga kõnelesin lubadustest. Kaks hoopis iseasja. Noh, kas mõistame nüüd üksteist? Oi, Päivä, ära mõtle nii rabedalt, et ma tobu olen.

Nii! Tee on joodud. Moosesel³ andsin ka – kiitis. Vabarnate varred ja maasika-lehed. Pääsi aga see tunne, et oled rippumatu ja saad sooja vett kui tahad.

Nüüd võin jätkata juttu oma suhtumisest vana-aasta õhtule ja Uuele aastale. Ja ütelda, et ka need pühad on mulle kuidagi ebamugavad olnud. Kui väike olin, kiskus kaasa tina- või vahavalamine, sellepärast et suured inimesed sellega nii ametis olid. Ka olid valamise tulemused fantaasiat erutavad. Ja kõik muud vana-aasta õhtu lõbustus-pakkusid ju elavust. Ebasümpaatne oli kuidagi mäng alustassidega, kus midagi oli all. Eriti ebasümpaatne oli muld alustassi all.

Hiljem kaotas vana-aasta õhtu iga tähtsuse mulle isiklikult, ainult teiste elavus pani kaasa tegema või taluma või ükstakõik mis. Seesmiselt polnud mul kõigega mingit ühist. Need pidutsemised kõikide rahvaste seas, tulevärgid, tulevikuennustused, punsi-joomine j.n.e. ei andnud mu kriitilisele meelele midagi. Alles päris hilja, kui püüdsin oma esimest mõtet kellalöögiga ühendada Päivä esimese mõttega, alles siis võttis see ühetakti, ühise südamelöögi otsimine pea fanaatilise tähenduse.

Võib olla, et endale sugereerisin mõnikord mõnda müstikas, võib olla, et püüdsin endale ka midagi ennustada, aga mitte vist rohkem palju kui teistel päevadel. Mis aga alati oli vastumeelt, kurvastav ja masendav, see oli uue aastaarvu kirjutamine. Ja on praegu vastumeelt, et pean kirjutama juba 1943, nagu ma varem olen kirjutanud 1933 ja 1923. See lendav aeg on mulle alati olnud mene tekel või memento mori. Ja loobumine kõigest endisest, mis mitte kunagi ei kordu samasugusena, lahkumine inimestest, keda kunagi enam ei nähta, sest nad on hauas, paikade mahajätmise, mis olid südamelähedased ja omaenda kulumine ja kulumine teiseks.

Need mõtted ei tulnud ju küll mitte ainult aastaarvu kirjutamisega, need olid seg-mas juba vana-aasta õhtu pidutsemistel ja niisama ärkamisel järgmisel hommikul. Mürgele tuimendas neid ainult ja alkoholiaur hommikul vurisevas pääs. Ei tohtinud juba sellepärast mitte kainenena minna uue aasta esimestesse tundidesse.

Täna ma vist edasi ei kirjuta. Aga ma tean, mida kirjutan üldse: nimelt olen and-nud lapsepõlve kodu müürid ja seinad, kuid mitte küll palju elust nende seinte vahel. Ja nüüd arvan ma, et elustan veidi seda maa päält kadund hoonet. Kui sääli juhtub kordamisi ja ennejutustatut, siis pole sellest vist viga – ma ei tea kunagi, mis mu jutus-tuses mälestustest on esile tunginud ja mis varju jäänud. Aga ma tahan Päiväle oma kodu natuke tuttavaks teha.

³ Venekeelne toakaaslane.